

Ярошевська О. В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства,
Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

Jaroshevskaja O. V.
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department of Enterprise Economics,
Classical Private University, Zaporozhye

ОПОДАТКУВАННЯ ОПЕРАЦІЙ ІЗ ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ У КОНТЕКСТІ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

TAXATION OF OPERATIONS WITH SECURITIES IN THE CONTEXT OF STIMULATION OF DEVELOPMENT OF THE STOCK MARKET OF UKRAINE

Статтю присвячено критичній оцінці оподаткування операцій із цінними паперами у контексті стимулювання розвитку фондового ринку України. Зроблено висновок, що досвід встановлення акцизів із операцій відчуження цінних паперів та операцій з деривативами виявився невдалим. Розроблено пропозиції з окремого обліку фінансових результатів від торгівлі цінними паперами на біржовому і позабіржовому ринках для мети оподаткування їх за диференційованими ставками податку на прибуток на користь організованого ринку. Це сприятиме покращенню якості та інвестиційної привабливості фінансових інструментів фондового ринку України.

Ключові слова: операції, цінні папери, фондовий ринок, розвиток, стимулювання, оподаткування

Постановка проблеми. Протягом останніх років фондовий ринок України динамічно розвивається, але преважує позабіржовий сегмент. Утім провідний світовий досвід переконає у перевагах функціонування саме біржового сегменту ринку. У більшості країн, які готуються до вступу в ЄС, діє правило концентраційне правило (*concentration rule*), коли всі угоди з цінними паперами відбуваються тільки на регульованих/біржових ринках. Важливе значення у стимулюванні розвитку організованого сегменту фондового ринку належить податковим механізмам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми оподаткування операцій із цінними паперами та їх оподаткування знаходяться у центрі уваги науковців. Причому оцінки одних і тих самих правових норм суттєво різняться. Так Папаїка О., Носачова І. [1, с. 301] вважають, що нові підходи до оподаткування фінансових результатів операцій з цінними паперами та формування резервів, введені у 2012 році, є конструктивними, оскільки вони стимулюватимуть поліпшення якості портфелів інвесторів, а саме: відмову від операцій із цінними паперами низької інвестиційної привабливості, зростання попиту на цінні папери, які мають надійні інвестиційні рейтинги, входять в біржові індекси, котируються на біржі тощо. Загалом це сприятиме зростанню доходів бюджету і збільшенню частки організованого біржового сегмента фондового ринку.

Натомість на думку Духновської Л., Редзюк Т. – зміни, які відбулися в податковому законодавстві з 1 січня 2013 р. щодо оподаткування операцій із цінними паперами та деривативами, можуть призвести до випадків несплати податкових платежів, зростання витратомісткості виробництва, стрибка цін на кінцеву продукцію, збільшення контрабанди й інших проблем функціонування суб'єктів господарювання різних галузей та сфер діяльності [2, с. 45]. Крім того, в найближчій перспективі може бути згортання вторинного ринку цінних паперів (як

ринку облігацій внутрішньої державної позики, так і корпоративних цінних паперів) за рахунок штучного заниження витрат на придбання цінних паперів, що робить недоцільним їх продаж великим інвесторам. Слід очікувати також різкого скорочення обсягів біржової торгівлі цінними паперами і фактичного зникнення біржових цін на більшість цінних паперів вітчизняних емітентів, внаслідок чого посиляться маніпулювання ринком при його мінімальних об'ємах.

Високо оцінюючи науковий доробок указаних авторів, слід констатувати, що механізм оподаткування операцій із цінними паперами залишається недостатньо дослідженим.

Постановка завдання. На основі викладеного вище можна сформулювати мету дослідження, яка полягає в обґрунтуванні концептуальних засад удосконалення механізмів оподаткування операцій із цінними паперами у контексті стимулювання розвитку фондового ринку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оподаткування операцій з торгівлі цінними паперами, деривативами та іншими, ніж цінні папери, корпоративними правами, належить до оподаткування операцій особливого виду. Так, пунктом 153.8 статті 153 Податкового кодексу України (ПКУ) встановлено окремий податковий облік фінансових результатів операцій з цінними паперами та деривативами [3]. Фінансовий результат за операціями з цінними паперами чи деривативами визначається платником податку. При цьому платник податку визначає фінансовий результат за операціями з цінними паперами чи деривативами, що перебувають в обігу на фондовій біржі, окремо від фінансового результату за операціями з цінними паперами чи деривативами, що не перебувають в обігу на фондовій біржі.

Негативний фінансовий результат із торгівлі цінними паперами за своєю суттю є витратами на придбання цінних паперів (не проданих на даний час), понесеними у минулих податкових періодах, та не є від'ємним зна-

ченням об'єкта оподаткування з податку на прибуток. Витрати професійних учасників фондового ринку, які він здійснює у зв'язку з придбанням цінних паперів, відповідно до норм статті 153.8 повинні бути відображені як витрати.

Порядок відображення від'ємного фінансового результату операцій з цінними паперами та деривативами у 2012-2015 рр. регламентувався Листом ДПС [4]. У ньому зазначалося, що в декларації з податку на прибуток підприємства, починаючи зі звітного періоду (І півріччя 2012 року), у платників податків з доходом за 2011 р. один мільйон гривень і більше, враховується тільки 25% суми від від'ємного фінансового результату операцій з цінними паперами та деривативами.

Платник податку визначає фінансовий результат за операціями з цінними паперами, що перебувають в обігу на фондовій біржі, окремо від фінансового результату за операціями з цінними паперами, що не перебувають в обігу на фондовій біржі. Платники податку визначають фінансовий результат за операціями з цінними паперами відповідно до положень (стандартів) бухгалтерського обліку шляхом зменшення прибутків за операціями з цінними паперами на суму збитків від операцій з іншими цінними паперами протягом такого звітного періоду.

Прибуток за кожною окремою операцією з цінними паперами розраховується як позитивна різниця між доходом від такого відчуження та сумою витрат у зв'язку з придбанням таких цінних паперів за винятком операцій з торгівлі борговими цінними паперами, в яких сума доходу від відчуження зменшується на суму нарахованих, але не отриманих процентів і оподаткування яких здійснюється відповідно до пункту 137.18 ПКУ сума витрат з придбання таких цінних паперів зменшується на суму сплачених процентів продавцю нарахованих згідно з умовами випуску таких цінних паперів.

Збиток за кожною окремою операцією з цінними паперами розраховується як від'ємна різниця між доходом від такого відчуження та сумою витрат у зв'язку з придбанням таких цінних паперів за винятком операцій з торгівлі борговими цінними паперами, в яких сума доходу від відчуження зменшується на суму нарахованих, але не отриманих процентів і оподаткування яких здійснюється відповідно до пункту 137.18 ПКУ та сума витрат з придбання таких цінних паперів зменшується на суму сплачених процентів продавцю. Для цілей цього пункту дохід платника податку від продажу, обміну або інших способів відчуження цінних паперів визнається на дату переходу покупцеві права власності на такі цінні папери.

Витрати платника податку на користь продавця або емітента цінних паперів визнаються витратами того звітного періоду, в якому визнано доходи від відчуження таких цінних паперів. Цінні папери визнаються такими, що перебувають в обігу на фондовій біржі, за одночасного дотримання таких умов:

а) цінні папери допущені до обігу хоча б на одній фондовій біржі. При цьому перелік іноземних фондових бірж визначається Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР);

б) ціни цінних паперів (біржовий курс) на українських фондових біржах розраховуються (встановлюються) відповідно до вимог, встановлених НКЦПФР;

в) інформація про ціни (біржовий курс, останню поточну ціну цінного папера, або результати котирування) цінних паперів обов'язково розміщується на веб-сайті фондової біржі та у загальнодоступній інформаційній базі даних НКЦПФР, а також може публікуватися в засобах масової інформації (зокрема електронних) та бути надана

фондовою біржею будь-якій заінтересованій особі протягом трьох років після дати здійснення операцій з такими цінними паперами.

Якщо за результатами звітного періоду загальна сума збитків від операцій з цінними паперами, що перебувають в обігу на фондовій біржі, перевищує загальну суму прибутків від таких операцій, то сума від'ємного значення фінансового результату за операціями з цінними паперами, що перебувають в обігу на фондовій біржі, переноситься у зменшення загального фінансового результату за такими операціями в наступних звітних періодах до повного погашення.

Якщо за результатами звітного періоду загальна сума збитків від операцій з цінними паперами, що не перебувають в обігу на фондовій біржі, перевищує загальну суму прибутків від таких операцій, то сума від'ємного значення фінансового результату за операціями з цінними паперами, що не перебувають в обігу на фондовій біржі, переноситься у зменшення загального фінансового результату за такими операціями в наступних звітних періодах протягом 1095 днів, наступних за звітним періодом виникнення зазначеного від'ємного значення фінансового результату.

Якщо за результатами звітного періоду загальна сума прибутків від операцій із цінними паперами, що перебувають в обігу на фондовій біржі, перевищує загальну суму збитків від таких операцій, сума перевищення включається до об'єкта оподаткування за такими операціями та оподатковується за ставкою, визначеною пунктом 151.4 статті 151 ПКУ.

Якщо за результатами звітного періоду загальна сума прибутків від операцій з цінними паперами, що не перебувають в обігу на фондовій біржі, перевищує загальну суму збитків від таких операцій, за кожним видом цінних паперів, сума перевищення включається до об'єкта оподаткування за такими операціями та оподатковується за ставкою, визначеною пунктом 151.4 статті 151 ПКУ.

Прибутки, отримані від операцій з цінними паперами, що перебувають в обігу на фондовій біржі, не можуть бути зменшені на збитки від операцій з цінними паперами, що не перебувають в обігу на фондовій біржі. Прибутки, отримані від операцій з цінними паперами, що не перебувають в обігу на фондовій біржі, не можуть бути зменшені на збитки від операцій з цінними паперами, що перебувають в обігу на фондовій біржі. Якщо платником податку здійснені витрати, пов'язані з придбанням цінних паперів або деривативів емітента, інформація щодо якого містилася на дату вчинення правочину в переліку емітентів, що мають ознаки фіктивності, такі витрати не враховуються при визначенні фінансового результату за операціями з цінними паперами або деривативами.

Верховна Рада України 6 грудня 2012 прийняла Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо подальшого удосконалення адміністрування податків і зборів» № 5519-VI, які набрали чинності з 3 січня 2013 року [5]. У Податковий кодекс України внесено зміни, які передбачають оподаткування акцизним податком операції з цінними паперами та деривативами. Тепер, акцизний податок це – непрямий податок на споживання окремих видів товарів (продукції), визначених Податковим Кодексом як підакцизні, що включається до ціни таких товарів (продукції), а також особливий податок на операції з відчуження цінних паперів та операції з деривативами.

Податковий кодекс України доповнено статтею 215-1, яка визначає ставки податку з операцій відчуження цінних паперів та операцій з деривативами:

- 0 відсотків від суми операції з продажу на фондовій біржі цінних паперів, за якими розраховується біржовий курс відповідно до вимог, встановлених НКЦПФР (за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що здійснює формування державної фінансової політики);

- 0 відсотків від суми операції з деривативами на фондовій біржі;

- 0,1 відсотка від суми операції з продажу поза фондовою біржею цінних паперів, що знаходяться у біржовому реєстрі;

- 1,5 відсотка від суми операції з продажу цінних паперів поза фондовою біржею, які не перебувають у біржовому реєстрі;

- 5 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за укладений дериватив (контракт) поза фондовою біржею.

Слід зауважити, що біржовий курс розраховується не по всіх біржових контрактах. Згідно п. 1 розділу I Положення НКЦПФР про функціонування фондових бірж № 1688 від 22.11.2012 року біржовий курс цінного паперу – ринкова ціна цінного паперу, яка визначається на конкретну дату за результатами біржових торгів в день їх проведення на підставі біржових контрактів, у яких передбачено, що термін їх виконання не перевищує трьох робочих днів з моменту їх укладення [6].

Для правильного визначення ставки оподаткування особливим податком слід пам'ятати, що біржовий реєстр і біржовий список це різні правові конструкції. Біржовий список – документ фондової біржі, який містить інформацію про цінні папери та інших фінансових інструментах, які в конкретний момент часу на відповідну дату допущені до торгівлі на фондовій біржі за категорією лістингових цінних паперів або за категорією позалістингових цінних паперів та інших фінансових інструментів. Біржовий реєстр це – складова біржового списку, яка містить інформацію про лістингові цінні папери. Тобто, якщо цінні папери пройшли процедуру лістингу, то ці цінні папери включаються до біржового реєстру. Якщо цінні папери не відповідають умовам лістингу, то такі цінні папери включають до біржового списку за категоріями позалістингових цінних паперів. Процедура проходження цінними паперами лістингу може ініціювати тільки емітент цінних паперів.

Виходячи зі змісту підпунктів 212.1.9 і 213.2.3 Податкового Кодексу України, не підлягають оподаткуванню особливим податком операції з відчуження: акцій, ощадних (депозитних) сертифікатів; корпоративних прав в іншій, ніж цінні папери, формі; цінних паперів, корпоративних прав в іншій, ніж цінні папери, формі, емітованих нерезидентами; державних і муніципальних цінних паперів; цінних паперів, гарантованих державою; цінних паперів, емітованих Національним банком України, Міністерством фінансів України, Державною іпотечною установою; звичайних іпотечних облігацій, емітованих фінансовою установою, більше 50% корпоративних прав якого належать державі або державним банкам; інвестиційних сертифікатів; сертифікатів фондів операцій з нерухомістю; цільових облігацій підприємств, виконання зобов'язань за якими здійснюється шляхом передачі об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва.

Слід зауважити, що у вказаний вище перелік не потрапили векселя (в тому числі і фінансові векселі), закладні, облігації підприємств (крім зазначених вище цільових облігацій), іпотечні сертифікати, іпотечні облігації (крім зазначених вище звичайних іпотечних облігацій) і опціонні сертифікати. Отже, такі цінні папери будуть обкладатися особливим акцизним податком. По обкладенні акцизним податком акцій публічних акціонерних това-

риств існують різні правові позиції, але це питання ми розглянемо нижче.

Введення особливого акцизного податку на операції з відчуження цінних паперів та операцій з деривативами з точки зору теорії оподаткування не може бути акцизним податком по своїй економічній суті. У аналізованій редакції п.14.1.4 ПКУ «акцизний податок – непрямий податок на споживання окремих видів товарів (продукції), визначених цим Кодексом як підакцизні, що включається до ціни таких товарів (продукції)» доповнено словами «а також особливий податок на операції з відчуження цінних паперів та операції з деривативами». Це створює певні суперечності між статтями Податкового кодексу, оскільки вичерпний перелік підакцизних товарів наведено у п. 215.1 ст. 215 ПКУ, до яких цінні папери не відносяться.

Законом України від 28.12.2014 № 71-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи», який набрав чинності 01.01.2015, було внесено зміни до ПКУ, зокрема виключено норми щодо справляння акцизного податку з операцій з відчуження цінних паперів та операцій з деривативами [7]. Останнім звітним (податковим) періодом, за який платники акцизного податку з операцій з відчуження цінних паперів та операцій з деривативами зобов'язані подати декларацію з особливого податку на операції з відчуження цінних паперів та операції з деривативами, був IV квартал 2014 року.

Указані зміни слід визнати прогресивними і такими, що не відповідають європейській практиці. Альтернативною акцизного податку на операції з цінними паперами в Євросоюзі є податок на фінансові транзакції (податок Дж. Тобіна) [8, с. 48]. Його платниками є фінансово-кредитні організації, інвестиційні, брокерські і страхові компанії, пенсійні і хедж-фонди. «Податковий імунітет» поширюється тільки на фізичних осіб, які здійснюють операції на фінансових ринках.

Нобелівський лауреат Дж. Тобін (англ. James Tobin, 1918-2002 роки) запропонував ввести міжнародний податок на валютні операції з інструментами, деномінованими в іноземній валюті, метою якого було зниження волатильності валютних курсів на міжнародному рівні. В сучасних умовах розуміння податку Тобіна відрізняється від базової ідеї. Нині «податком Тобіна» називають не лише податки на валютні операції, а податки на будь-які фінансові операції з будь-якими фінансовими інструментами [9, с. 41].

- податок за підтримки антиглобалістів перетворився у інструмент політичної боротьби. потенційне джерело наповнення бюджетів, вирішення соціальних проблем, а його економічне призначення – обмежувати спекуляції, підвищувати ефективність фінансових ринків – відійшло на задній план;

- світова практика має приклади введення різних варіантів податку Тобіна як податку на окремі види фінансових операцій. Але революційним кроком у регулюванні фінансових ринків стало рішення Європейського Союзу ввести податок на фінансові операції фінансових інститутів. Вперше податок Тобіна вводиться спільно великою кількістю країн на регіональному рівні на широкий перелік фінансових операцій. Однак, наслідки такого кроку є суперечливими, недостатньо дослідженими, а тому виникає ризик, що сам податковий тягар замість фінансового сектора ляже на плечі простих громадян та підприємств реального сектора економіки.

Враховуючи українські реалії, пов'язані з економічною та фінансовою турбулентністю, введення податку Тобіна пов'язано з небезпекою подальшого уповільнення

розвитку ринку цінних паперів, що матиме негативний вплив на економіку країни в цілому.

Висновки з проведеного дослідження. Критична оцінка оподаткування операцій із цінними паперами у контексті стимулювання розвитку фондового ринку України дозволила зробити висновок, що досвід встановлення акцизів із операцій відчуження цінних паперів та операцій з деривативами виявився невдалим. Натомість значно більші перспективи має окремих

облік фінансових результатів від торгівлі цінними паперами на біржовому і позабіржовому ринках для мети оподаткування їх за диференційованими ставками податку на прибуток на користь організованого ринку. Це сприятиме покращенню якості та інвестиційної привабливості фінансових інструментів фондового ринку України.

Метою подальших досліджень є розробка пропозицій зі збільшення капіталізації фондового ринку України.

Література:

1. Папаїка О. О. Механізм оподаткування операцій банків із цінними паперами / О. О. Папаїка, І. В. Носачова // Бізнес Інформ. – 2013. – № 3. – С. 298-303.
2. Духновська Л. Податковий облік цінних паперів і деривативів / Л. Духновська, Т. Редзюк // Бухгалтерський облік і аудит. – 2013. – №6. – С. 40-46.
3. Податковий Кодекс України [Текст] / Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2756-VI // Голос України. – 4 грудня 2010. – №№ 229 – 230 (4979-4980).
4. Про відображення від'ємного фінансового результату операцій з цінними паперами та деривативами у 2012 – 2015 роках: Лист ДПС України від 09.08.2012 № 320/0/71-12/15-1217 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.nau.ua/index.php?page=hotline&file=411816-09082012-0.htm>>
5. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо подальшого удосконалення адміністрування податків і зборів: Закон України від 06.12.2012 № 5519-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5519-17>
6. Про затвердження Положення про функціонування фондових бірж: Рішення НКЦПФР від 22.11.2012 № 1688 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z2082-12>
7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: Закон України від 28.12.2014 № 71-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/71-19>
8. Кулик А. Б. Застосування моделі Тобіна для аналізу економічних процесів в Україні / А. Б. Кулик, Д. Г. Хохич // Фінанси України. – 2010. – № 9. – С. 37-48
9. Гуляева Л. П. Еволюція податку Тобіна як інструмента регулювання фінансових ринків Evolution of the / Л. П. Гуляева // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2014. – № 1. – С. 34-42.

Аннотация. Стаття посвячена критической оценке налогообложения операций с ценными бумагами в контексте стимулирования развития фондового рынка Украины. Сделан вывод, что опыт установки акцизов по операциям отчуждения ценных бумаг и операций с деривативами оказался неудачным. Разработаны предложения по раздельному учету финансовых результатов от торговли ценными бумагами на биржевом и внебиржевом рынках для целей налогообложения их по дифференцированным ставкам налога на прибыль в пользу организованного рынка. Это будет способствовать улучшению качества и инвестиционной привлекательности финансовых инструментов фондового рынка Украины.

Ключевые слова: операции, ценные бумаги, фондовый рынок, развитие, стимулирование, налогообложение.

Summary. The article is devoted to the critical assessment of the taxation of securities transactions in the context of stimulating the development of the stock market in Ukraine. It was concluded that the experience of setting excise duties on securities and derivatives transactions was unsuccessful. Proposals have been developed for the separate accounting of financial results from trading in securities on the stock and over-the-counter markets for the purpose of taxing them at differentiated rates of income tax in favor of an organized market. This will contribute to the improvement of the quality and investment attractiveness of financial instruments of the Ukrainian stock market.

Keywords: banks, operations, securities, stock market, portfolio, sale, repayment.